

РОЗДІЛ IV. ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 37.034:[75:78]

Л. Ф. Ващенко

Кримський університет культури,
мистецтв і туризму

МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦТВ НА УРОКАХ ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано культурологічний підхід до визначення сутності поняття «толерантність», подано визначення, що якнайкраще стосується естетичного циклу предметів у школі першого ступеня, розглянуто можливість розвитку цієї якості у молодших школярів під час інтеграції мистецтв на уроках естетичного циклу.

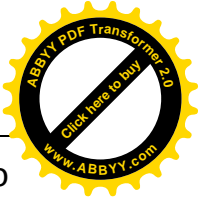
Ключові слова: толерантність, інтеграція мистецтв, естетичний цикл предметів, розвиток толерантності у молодших школярів.

Постановка проблеми. У системі загальнолюдських цінностей толерантність є однією з фундаментальних категорій, що зумовлює гуманізацію ставлення людини до світу, свідоме визнання нею прав і свобод іншого, готовність до діалогу та співпраці в різних ситуаціях взаємодії.

Проблема виховання нового покоління на основі прав людини та її культурних відмінностей є актуальною на сучасному етапі розвитку освіти. Початкова школа – це особлива ланка в системі навчання і виховання. Саме на цьому етапі розвитку дитина потребує пізнання себе і навколишнього світу. Навчити основ пізнання, основ добросусідства і сформувати навички ведення діалогу і переговорного процесу – це вимоги сьогодення.

Аналіз законодавчої бази України від положення Конституції до нормативних актів, що регулюють основні напрями розвитку та діяльності системи освіти нашої країни, підтверджує право і певну необхідність конкретних кроків у бік активізації діяльності, спрямованої на розвиток полікультурної освіти, діалогу культури [7].

Говорячи про сучасних школярів, слід зазначити, що це діти, які вирости в досить складний історичний період розвитку України. Період їх соціального становлення наповнений різними проблемами, трагедіями, жорстокістю. Сприйняття ними суперечностей соціокультурного середовища стимулює переконання, що насильство – це норма життя. Діти легко і міцно засвоюють зразки агресивної поведінки, конфліктних відносин, можливо, звідси їх безсердечність, байдужість і черствість. За цих

умов особливого сенсу набуває толерантність педагогів і батьків стосовно дітей, розуміння і прийняття вікових помилок, а також визнання цінності індивідуальних проявів кожної дитини, прагнення знайти найбільш дієві і продумані шляхи впливу на дитину, щоб пробудити в ній емоційну чуйність і співчуття [1].

Проблема виховання толерантних почуттів в учнів лежить на поверхні сучасної освіти. Великий пласт наукових робіт, який присвячений вихованню в дітей толерантності, свідчить про важливість цієї якості особистості, однак на сьогодні ще немає чітких рекомендацій або опису педагогічних умов щодо виховання цієї якості у школярів.

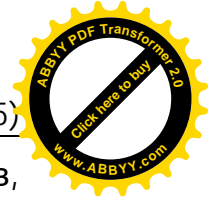
Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню сутності поняття толерантності та її проявів у соціальних і психологічних сферах присвячені праці таких сучасних вітчизняних і зарубіжних учених, як: Л. Асмолова, К. Бондирева, Г. Вітковська, М. Губогло, Д. Колеков, О. Кульовий, В. Лекторський, А. Погодін, Р. Савельєва, Г. Солдатова, В. Стьопіна, В. А. Тишкова, М. Б. Хомякова, Л. Шайгерова, Е. Беттл, М. Уолснер та ін. Важливість виховання терпимого ставлення до людей, що нас оточують, і навколишнього світу відображена у працях Ш. А. Амонашвілі, В. О. Сухомлинського, Л. М. Толстого, К. Д. Ушинського та ін.

Актуальність проблеми формування толерантності в сучасних умовах нетерпимості та проявів агресії у своїх публікаціях обґрунтовують Е. Аджиєва, Н. Асташова, В. Астраханцева, Т. Бурковська, Г. Вітковська, О. Гуленко, О. Комарова, Н. Маслова, І. Панаріна, В. Ситар та ін

Інструментування педагогічного впливу на учнів в освітньому середовищі під час формування толерантності відображено у працях Е. Аджиєвої, Н. Асташова, Г. Ахбарової, Р. Гаврилової, О. Гриви, Н. Дворнікова, Т. Дудорова, Л. Лупоядової, А. Прядеко, М. Рітвіх, В. Симоненко, В. Сітарова, К. Фоппель, І. Якимович та ін [7].

Зв'язок толерантності з моральним розвитком людини підкреслюють і такі вітчизняні дослідники, як А. Г. Асмолов, Р. Р. Валітова, С. М. Шалютін та ін. [4].

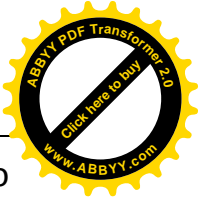
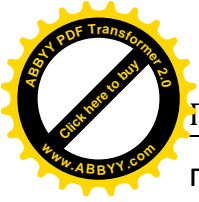
Мета статті – здійснити аналіз культурологічного підходу до визначення сутності поняття «толерантність», подати визначення, що найкраще стосується естетичного циклу предметів у школі першого ступеня, розглянути можливість розвитку цієї якості у молодших школярів під час інтеграції мистецтв на уроках естетичного циклу.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зауважив Г. Плеханов, перш ніж сперечатися, необхідно спочатку домовитися про терміни. Це важливо і під час аналізу нашої проблеми – проблеми виховання толерантності. При цьому ми аналізуємо не стільки «проблему толерантності», скільки саме поняття «толерантність».

Латинський термін «tolerantia» означав пасивне терпіння, добровільне перенесення страждань, асоціювався з такими поняттями, як «біль», «зло» тощо. У XVI ст. до цього додаються й інші значення: «дозвіл», «стриманість». З XVI ст. толерантність трактується і як поступка в питанні про релігійну свободу – дозвіл з боку держави та офіційної церкви відправлення інших релігійних культів.

Віротерпимість є історично першою і домінуючою формою ідеї толерантності. Найважливішим періодом у її становленні як суспільно значущого принципу була епоха Нового часу, коли проблема толерантності розв'язувалася у формі відповіді на два основних питання: які принципи співіснування конкуруючих церков і якими повинні бути відносини світської влади і влади духовної. Осмислення проблеми толерантності як свободи совісті віруючого було характерно як для діячів Реформації (М. Лютер і його послідовники), так і гуманістів, що засудили розпочату Лютером реформу церкви (Т. Мор, Е. Роттердамський). Відстоюючи толерантність як добродієність і соціальне благо, мислителі різних епох апелювали до моральних аргументів, що містяться у євангельських текстах. Відмова від насильства як від неприйнятної засоби прилучення людини до віри і акцент на щирості переконань, яка можлива лише за умови добровільного вступу до громади віруючих, – ось два аргументи на користь толерантності, які зберігаються і у XVII ст. (Р. Вільямс, Дж. Локк, Б. Спіноза та інші), і у XVIII ст. (П. Бейль, Ф. М. Вольтер, Д. Дідро, Г. Е. Лессінг). Третім аргументом, зумовленим загальною традицією всієї соціальної філософії XVI–XVIII ст., був захист сильної централізованої держави. Звідси неминучість трактування толерантності з точки зору політичного утилітаризму, як засоби уникнення більшого зла – соціальної нестабільності, а також усілякі обмеження сфери дії цього принципу (Дж. Локк, М. Монтень, Ж.-Ж. Руссо). Особливу роль у теоретичному осмисленні та практичному втіленні принципу толерантності відіграє епоха Просвітництва, яка проголосила свободу совісті та слова. Завдяки

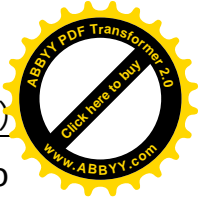
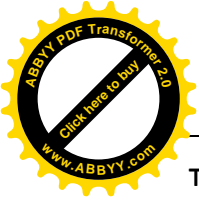
просвітителям, особливо французьким, поняття толерантності міцно увійшло в політичний словник [5].

У XIX ст. проблема толерантності дістає розробку в ліберальній філософії і розуміється як вираження зовнішньої і внутрішньої свободи, як здатність до продуманого вибору між альтернативними точками зору і способами поведінки. Важливо відзначити, що терпимість до чужої точки зору не передбачає відмови від її критики або від власних переконань. Вона означає визнання плюралізму. Толерантність особливо необхідна там, де відсутній точний критерій оцінки і докази переваги будь-яких поглядів, принципів чи рішень (чи то питання релігійної віри, моральних переконань, національних традицій тощо) [9].

Толерантність, як важливий елемент культури спілкування, визнається сьогодні необхідною умовою суспільного єднання людей різних вірувань і ключовим моральним принципом громадянського суспільства. Водночас, як показує досвід, абсолютизована толерантність не повинна перетворюватися в потурання злу, зокрема терпимість щодо зазіхань на свободу і моральну гідність людини [3].

Держави-члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури проголосили і підписали в Парижі 16 листопада 1995 року Декларацію принципів толерантності. У ній ідеться про те, що толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння великого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність – це передусім активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і свобод людини. За жодних обставин толерантність не може слугувати виправданням зазіхань на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти окремі люди, групи і держави. Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Прояв толерантності, що співзвучно повазі прав людини, не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх переконань, або поступки чужим [4].

У найбільш загальному плані толерантність К. Бондирева визначає як здатність індивіда сприймати без агресії думки, відмінні від власних, а

також особливості поведінки та зовнішності інших індивідів. Зрозуміло, що толерантність має (і повинна мати) свої межі. Наприклад, якщо вибудувати піраміду думок, які відрізняються від думки кожної конкретно взятої людини, то до якогось рівня ця людина ставиться до них спокійно, але з певного – вже непримиренно. Толерантність – це домінанта відмови від агресії [2].

Як бачимо, існують різні підходи до визначення сутності поняття «толерантність». Однак, на нашу думку, визначення, дане українським педагогом, композитором Володимиром Максовичем Золотухіним, найбільш повно відображає сутність цього феномену щодо естетичного циклу предметів. Згідно з його визначенням, з одного боку, толерантність є моральним принципом, що регулює діяльність людини, яка формує особливий вид світогляду, а з другого – це практичний інструмент, що дозволяє ефективно розв'язувати суперечності і конфлікти.

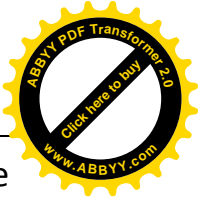
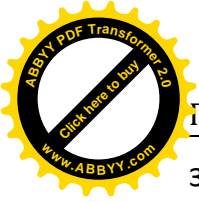
До уроків естетичного циклу в загальноосвітній школі, як правило, належать: музика, трудове навчання, образотворче мистецтво. Уроки естетичного циклу справляють великий емоційний вплив на підростаюче покоління.

Суть естетичного виховання полягає в тому, щоб утверджувати добро як прекрасне. Модель системи естетичного виховання школярів засобами мистецтва має дворівневу структуру: середовищну й особистісну. Функції середовищного рівня полягають у визначенні стратегічних цілей естетичного виховання засобами мистецтва.

Головне завдання вчителя під час створенні художньо-естетичного середовища – допомогти учневі розкрити свої здібності, проявити свою обдарованість, знайти власний творчий шлях.

Естетичне середовище, що включає як матеріальну, так і духовну та соціальну складові, дає школяреві можливість навчитися сприймати красу і творити її самому. Занурення у світ мистецтва вже вимагає від учня усвідомлення краси навколишньої дійсності. Соціальне середовище допомагає встановлювати взаємозв'язок мистецтва з життям.

Програма естетичного виховання учнів у загальноосвітніх школах на матеріалі мистецтва реалізується на особистісному рівні. Естетичне виховання ґрунтується на природних можливостях естетичного розвитку людини. Однак ці потенційні можливості перетворюються в реальні

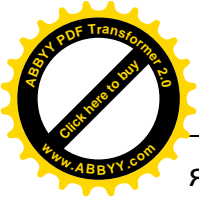

здібності тільки завдяки вихованню. Можна мати бездоганний слух і не чути музику Бетховена, мати гострий зір і не бачити шедевра образотворчого мистецтва або красу рідної природи. Естетичне виховання засобами мистецтва – цілеспрямований процес формування у людини естетичного ставлення до дійсності. Формування в учнів естетичних уявлень, понять і смаків – дуже складне педагогічне завдання. Найпростіші естетичні уявлення та судження формуються вже в початкових класах, проте інтереси молодших школярів продовжують залишатися короткочасними, поверховими і розкиданими. Під час сприйняття картини, наприклад, діти звертають увагу насамперед на зображені на ній події, а емоційне переживання зводиться в основному до прояву задоволення чи невдоволення від сприйняття зображуваного. Увага молодшого школяра нестійка, його втомлюють тривалі заняття, але разом з тим його захоплює сам процес малювання, ліплення, конструювання, творчості, а оцінка естетичних явищ визначається конкретною ситуацією. Дуже важливо збагатити учнів уявленнями про художні засоби передачі настрою людини в образотворчому мистецтві. У зв'язку з важливістю естетичного виховання та розвитку в учнів художніх уявлень, понять і суджень велике значення має робота з осмислення ними того зв'язку, який існує між різними видами мистецтва у відображенні життєвих явищ. Тому на заняттях з предметів естетичного циклу необхідно інтегрувати мистецтва, щоб кожне з них своїми засобами допомагало досягти позитивного результату в розвитку толерантності молодших школярів.

Виховний потенціал мистецтва міститься у самій його суті і пояснюється тим, що емоційний показник усвідомленості, естетичні ідеали особистості – первинні щодо інтелекту у формуванні духовних інтересів і ставлення до світу взагалі.

Образотворча діяльність є однією з найдоступніших форм творчості для учнів, тому ще в дошкільний період діти легко передають свої почуття, переживання через малюнок. Ось чому образотворче мистецтво є унікальним серед інших видів мистецтва щодо виховання у підростаючого покоління толерантних почуттів.

В аспекті радикального поліпшення емоційно-естетичного і духовно-морального виховання визначена проблема диктує такий розподіл акцентів завдань у викладанні образотворчого мистецтва, серед

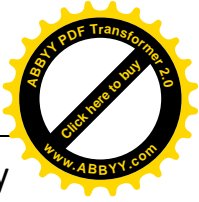
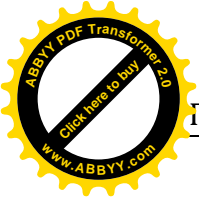
яких виховні та художньо-розвиваючі були б провідними відповідно до навчальних. Саме рішення художньо-розвиваючих завдань формує рівень художньо-творчої усвідомленості особистості, що і визначає ступінь її залучення до глобальних культурогенних процесів і толерантної поведінки в соціумі. Зміст навчальної програми з образотворчого мистецтва для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класів базується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, системності, безперервності, інтеграції, єднання навчання і виховання.

Метою художнього виховання способами образотворчого мистецтва є розвиток у дітей високих естетичних ідеалів на основі особистісно-ціннісного ставлення до реального світу і творів мистецтва, здатності до сприйняття, розуміння художніх образів, формування потреб і здібностей до творчої самореалізації у процесі художнього осмислення світу.

Відповідно до вимог Державного стандарту початкової загальної освіти предмет «Образотворче мистецтво» реалізує змістову лінію візуального мистецтва на основі взаємодії з іншими видами мистецтва – художнього слова, музики, театру, хореографії, кіно, телебачення.

Як відомо, у становленні і вихованні естетичних суджень і смаку вихідним моментом є розвиток в учня естетичного сприйняття оточуючих предметів та явищ дійсності. Ось чому одним з основних факторів естетичного виховання учнів засобами образотворчого мистецтва є розвиток у них здатності до емоційно-естетичного сприйняття явищ і подій, які зображені в альбомі й спостерігаються у житті, у творах живопису і графіки. Це є необхідною умовою пізнання естетичного в навколишньому світі, формування системи морально-естетичних поглядів на дійсність. Спостерігаючи яскраву зелень трави, дерев, соковиті бутони тюльпанів, троянд, ніжні переливи барв вечірнього неба, похмурі грозові хмари, приголомшена радісним святковим шумом різнобарвної першотравневої колони демонстрантів, дитина хоче виразити свої почуття, свою радість від побаченого і почутого, поспішає розповісти про свої враження іншим і для цього бере кольорові олівці й фарби.

Пережиті школярем радість, насолода від зустрічі з прекрасним, від процесу художньої творчості сприяють вихованню в нього доброти, співпереживання і співчуття оточуючим, зображуваним позитивним героям.

В. Сухомлинський відзначав величезну роль малювання у природному прагненні дітей висловити свої почуття, ставлення до різних явищ дійсності. Педагог зауважував, що дитячий малюнок, процес малювання – це частка духовного життя дитини. Діти не просто переносять на папір щось із навколишнього світу, а живуть у цьому світі, входять у нього, як творці, насолоджуються цією красою.

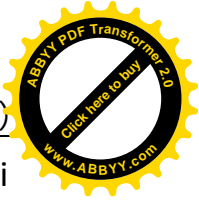
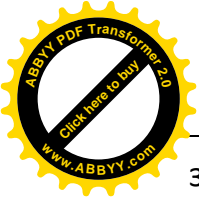
Естетичне виховання школярів засобами образотворчого мистецтва передбачає моральне вдосконалення особистості школяра, є ефективним засобом розумового і загального розвитку особистості дитини, засобом формування її духовного світу, формування в неї толерантних почуттів.

Не менш важливим шкільним предметом, що сприяє вихованню морально-естетичних почуттів і формуванню поглядів, переконань, духовних потреб школярів, є музика. Метою музичного навчання в початковій школі є формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їх духовної культури. Ця мета конкретизується в основних завданнях, спрямованих на формування базових освітніх компетентностей і загального естетичного розвитку учнів, толерантних якостей стійкої в навколишньому світі особистості [10].

Можна ще раз звернутися до висловлювань великого українського педагога В. О. Сухомлинського, який говорив, що культура виховного процесу у школі багато в чому визначається тим, наскільки насичене шкільне життя духом музики і, що як гімнастика випрямляє тіло, так музика випрямляє душу людини. Великі виховні можливості музики можуть бути реалізовані, якщо вчитель, звертаючись до почуттів і думок учнів, розвиває їх музичні, творчі здібності, учить розуміти й цінувати твори мистецтва.

У школяра у процесі сприйняття музичних образів виникає почуття співпереживання, до якого він у своєму повсякденному житті не піднімається і не зможе піднятися. Після завершення контакту з музичним твором дитина повертається в зону своїх емоцій, що вже певною мірою стала збагаченою. Ця особливість музики дає можливість дитині духовно заповнювати те, чого бракує їй в неминуче обмеженому простором і часом житті, компенсувати за допомогою уяви задоволення безлічі потреб.

Наше сучасне життя зробило слухання музики доступним для всіх. І як часто разом з цією легкодоступністю відбувається знецінення музики. Сучасні школярі майже не чують справжньої, серйозної музики, яка

зворушувала б їх серця і душі. Тому необхідно приділити цій проблемі більше уваги, а саме побудувати свою діяльність на уроках музики так, щоб діти навчилися чути, могли «побачити» глибину музичного твору і зрозуміти ті почуття, які хотів передати композитор, а через це отримати «заспокоєння» і художню насолоду [8].

Велика роль уроків музики у вихованні толерантних почуттів у молодших школярів, але не менш важливу роль у цьому процесі відіграють і уроки трудового навчання.

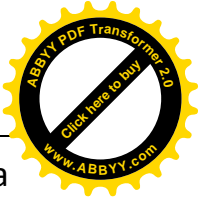
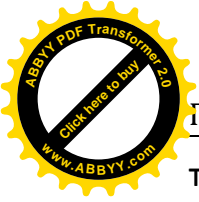
Трудове навчання – обов'язкова умова і складова частина навчання, виховання та розвитку учня на початковому ступені загальноосвітньої школи – реалізується засобами різноманітної урочної та позаурочної діяльності учнів. Мета трудового навчання – виховання особистості учнів на основі формування трудової діяльності.

У системі початкового навчання трудова діяльність є одним із найважливіших факторів розвитку дитини (морального, розумового, фізичного, естетичного, екологічного, економічного, правового). Саме в початкових класах закладаються основи соціально активної, толерантної особистості, яка проявляє інтерес до трудової діяльності, самостійності, поваги до людей праці, та виховуються інші цінні якості, що сприяють засвоєнню вимог життя та утвердження в ньому.

Велике значення у формуванні толерантних характерологічних якостей в учнів на уроках трудового навчання має учитель початкових класів. Саме під його керівництвом відбувається здійснення диференційованого підходу до учнів у процесі поетапного формування у них працьовитості та відповідального ставлення до праці з урахуванням їхвікових та індивідуальних особливостей, грамотно підібраних засобів, вирішення виховних завдань на кожному уроці.

Своєрідність трудового виховання молодших школярів визначається їх віковими особливостями, трудовими й етнокультурними традиціями народу, залученням молодших школярів до виконання різноманітних видів трудової діяльності з їх поступовим ускладненням, спонуканням молодших школярів до прояву творчої активності.

Питаннями трудового навчання і виховання учнів займалися такі видатні вчені, як М. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко, С. Рубінштейн. Діти люблять уроки праці більше, ніж інші уроки. Тому

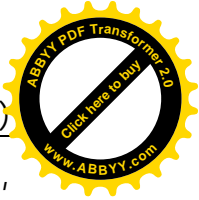
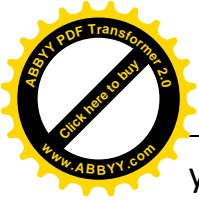
трудове навчання виконує особливу роль. Хоча уроки праці будуються на основі застосування загальних для всіх шкільних предметів дидактичних принципів, їх відрізняє низка особливостей: наприклад, учні займаються не тільки пізнавальною, але і творчою діяльністю; предмети, процеси праці виступають не просто як об'єкти вивчення, але одночасно є і засобом наочності, дидактичним матеріалом, що слугує для активізації роботи учнів, технічними засобами навчання, а також засобами виховання в дітей толерантних почуттів.

Кожен із перерахованих предметів естетичного циклу по-своєму впливає на формування толерантності молодших школярів, але ще більш ефективно це відбувається за їх інтеграції. З метою підтвердження цього положення в одній із шкіл (Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів Красногвардійського району) було проведено експеримент. Учитель початкових класів С. І. Петрусенко на кожному уроці музики використовувала ілюстрації відомих художників для глибшого емоційного впливу творів на внутрішній світ школярів. На уроках образотворчого мистецтва обов'язково звучала музика композиторів-класиків і сучасних композиторів для посилення художнього сприйняття картини. У процесі проведення уроків трудового навчання мова та живопис посилювали бажання школярів творити за законами краси. Саме інтеграція різних видів мистецтва на кожному уроці естетичного циклу дозволила вчителю досягти позитивних результатів у формуванні толерантності у молодших школярів.

Наприклад, урок образотворчого мистецтва на тему «Ознайомлення з народним мистецтвом настінного розпису в Україні». Рослинний і геометричний орнамент у композиції «Красива хата» починався зі створення сприятливого емоційного клімату за допомогою вірша:

Вийшла дівчина із хати,
Вона любить так співати:
«Приходь, брате, з діточками,
В мене хата з квіточками,
Вас я буду пригощати,
Хлібом, сіллю зустрічати».

Під час роботи над композицією звучали українські народні мелодії, дах української хати виконувався у вигляді аплікації із соломки. Через увесь

урок червоною ниткою проходила думка про те, що краса несе добро, світло, радість, щастя.

Дуже яскравим, емоційно насиченим став урок за темою «Силуетна форма в архітектурі. Чарівні куполи соборів». Художнє слово вчителя, чарівна музика А. Веделя і М. Ведмедері наповнювали школярів одухотвореністю, миролюбністю. Вони уявляли себе архітекторами і виконували композиції святих храмів з їхніми спрямованими вгору куполами.

Як і всі попередні уроки, вчитель С. І. Петрусенко починала з чотирирядкового вірша:

Он рвется ввысь, торжественен и строен,
Певучей силой камень окрылен, –
Для Бога он иль не для Бога строен,
Но человеком был воздвигнут он.

Перед початком роботи над композицією учитель розповідала про те, що святий храм – це церква, собор, костел, мечеть. У ньому панують спокій і тиша. Але приходять час – і храм наповнюється чарівними звуками органа і церковного співу. І наповнюються душі та серця людей вірою, надією і любов'ю. Ця музика дарує світу красу, добро, людяність, робить багатшим їх духовний світ. Далі починала звучати музика А. Веделя «Херувімська».

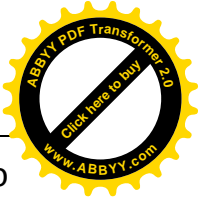
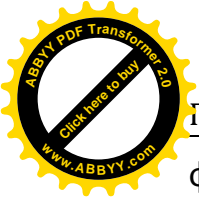
Коли композиції святих храмів були готові, учитель запропонував учням доповнити композицію аплікацією ялинок, щоб жива природа і прикрашала будівлю, і спонукала людей частіше сюди приходити.

Підбиття підсумку уроку завершилося виконанням пісні «Дитяча молитва» Н. Ведмедері:

Пошли нам, Бог наш, маленьким детям
Счастья, здоровья и долголетия.
Чтобы росли мы умны, достойны,
Чисты душою и сердцем вольны.

Планування та проведення таких уроків допомагає вирішувати складні завдання виховання якостей, які є складовими толерантності, таких, як людяність, прощення, терпимість.

Виготовленню малого карбування-сувеніра на уроці трудового навчання передувало звучання пісні Д. Тухманова «День Перемоги» і створення сприятливого емоційного клімату короткою бесідою за

фотоілюстрацією «Вічний вогонь». Атмосфера уроку сприяла вихованню почуття гордості за свою Батьківщину, шанобливого ставлення, почуття милосердя, співчуття і вдячності до людей, які відстояли свободу.

Для посилення емоційного стану школярів перед початком виготовлення карбування у вигляді зірки з лавровими гілками вчитель запропонував згадати і виконати пісню А. Філіпенко «Вічний вогонь».

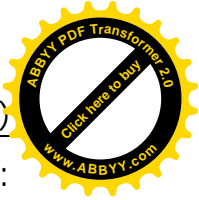
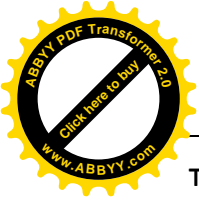
На уроках музики вчителі використовують репродукції картин для посилення сприйняття школярами музичних творів. А ось знайти час для відображення учнями почутого у своїх малюнках або виліпити з пластиліну фігурку казкового персонажа вдається небагатьом. Бажано, щоб цей вид діяльності був присутній якщо не на кожному уроці музики, то досить часто.

Неможливо передати, з якою чуйністю діти ліплять Бодайку (казковий персонаж з опери «Вовк і семеро козенят» М. Ковалю) або малюють Попелюшку (після розповіді про картину Томаса Саллі «Попелюшка на кухні біля вогнища» і звучання фрагмента з балету «Попелюшка» П. І. Чайковського), наскільки співпереживають Савояру з бабаком (ознайомлення з репродукцією картини А. Ватто «Савояр з бабаком»), і це почуття потім посилюється під час виконання пісні «Бабак».

Музика тісно пов'язана з життям і, як жоден з інших видів мистецтва, здатна торкатися найтонших струн людської душі.

Аналіз результатів експерименту дозволив побачити суттєві зміни, які відбулися в учнів у когнітивному, поведінковому та емоційному компонентах толерантності: школярі уважніше прислухалися до думки своїх товаришів, спокійніше приймали їх висловлювання, досить коректно аргументували свої судження, проявляючи терпіння і повагу до однокласників. Зменшилася кількість конфліктів з приводу розбіжностей послідовності дій під час виконання колективної роботи, і, навпаки, учні стали більш чуйними до прохань товаришів, намагалися по-доброму, справедливо розв'язувати проблемні ситуації.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, наскільки великою є роль уроків естетичного циклу у вихованні в учнів толерантних почуттів. Уроки музики сприяють вихованню морально-естетичних почуттів і формуванню толерантних поглядів, переконань, духовних потреб школярів. Уроки

трудового навчання сприяють формуванню особистісних якостей учнів: працьовитості, почуття власної гідності, естетичного смаку, організованості, волі, наполегливості, терпіння. На уроках образотворчого мистецтва через сприйняття краси засвоюються високі естетичні ідеали, прищеплюються такі толерантні почуття, як доброта, душевна щедрість, любов до людей, чуйність, бажання жити і творити у світі краси за законами краси.

Молодший шкільний вік – найважливіший період формування життєвого ресурсу дитини, етап становлення її соціалізації, освоєння суспільних відносин, збагачення світосприйняття чи особистісних якостей. Громадянськість, патріотизм, людяність, взаємоповага, гуманізм та інші якості закладаються в ранньому віці, і особливе місце тут відводиться вчителю початкової школи.

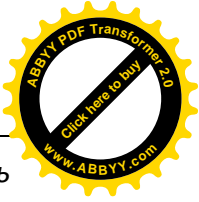
ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Виховання у дітей вміння жити в мирі та злагоді / І. Бех // Освіта України, 1999. – № 33–34. – С. 5–6.
2. Бондырева К. Феномен толерантности в системе межэтнических отношений / К. Бондырева // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст. – 2-е изд., стер., – М. : Изд. МПСИ ; Воронеж : Изд. НПО «МОДЭК», 2002. – С. 9–20.
3. Гасанов З. Народное отношение и воспитание культуры межнационального общения / З. Гасанов // Педагогика, 1999. – № 6. – С. 51–55.
4. Грива О. А. Виховання толерантної особистості як соціально-педагогічне завдання / О. А. Грива // Освіта на Луганщині, 2002. – № 1 (16). – С. 90–95.
5. Лебедева Н. М. Межкультурный диалог в школе. Кн. 1 : Теория и методология / Лебедева Н. М., Стефаненко Т. Г., Лунева О. В. – М. : Изд-во РУДН, 2004. – 195с.
6. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии, 1997. – № 11. – С. 46–55.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учебн. для студ. педвузов / А. В. Мудрик ; [под ред. В. А. Сластелина]. – М. : Академия, 2002. – 200 с.
8. Музыка в начальных классах: Методическое пособие для учителя / [Абдулин Э. Б., Бейдер Т. А., Вендрова Т. Е. и др.]; науч. рук. Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1985. – 140 с.
9. Перевертень Г. И. Техническое творчество в начальных классах : кн. для учителя по внекл. работе / Г. И. Перевертень. – М. : Просвещение, 1998. – 186 с.
10. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К. : Почат. шк., 2006. – 429 с.

РЕЗЮМЕ

Л. Ф. Ващенко. Возможности интеграции искусств на уроках эстетического цикла при формировании толерантности у младших школьников.

В статье совершён анализ культурологического подхода к определению сущности понятия «толерантность», дано определение, которое наиболее

соотносится с эстетическим циклом предметов, и рассмотрена возможность развития данного качества у младших школьников при интеграции искусств на уроках эстетического цикла.

Ключевые слова: *толерантность, интеграция искусств, эстетический цикл предметов, развитие толерантности у младших школьников.*

SUMMARY

L. Vashchenko. The opportunities of arts integration at lesson of aesthetic cycle in the process of forming tolerance in junior pupils.

The article analyses culturological approach to defining the essence of the term «tolerance», a definition, that is best correlated to the aesthetic lessons, is detected and considers the possibility of the development of this quality in junior pupils through arts integration at aesthetic lessons.

Key words: tolerance, arts integration, development of this tolerance in junior pupils.

УДК 53(07)

О. В. Гнатюк

Уманський державний педагогічний університет

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕНЕРГІЯ» НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ СИСТЕМАТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ ФІЗИКИ У 7 КЛАСІ

У статті розглянуто методичні особливості формування поняття «енергія» на початковому етапі систематичного вивчення курсу фізики у 7 класі. Запропоновано методуку пропедевтичного формування відомостей про енергію за двома варіантами під час вивчення розділу «Починаємо вивчати фізику». Розроблено методичні рекомендації щодо реалізації означених варіантів методичної системи вивчення відомостей про енергію у курсі фізики 7 класу.

Ключові слова: *формування понять, фізичні поняття, «робота», «сила», «енергія», «матерія», «речовина», «поле», фундаментальні взаємодії.*

Постановка проблеми. Формування фундаментальних природничо-наукових понять (речовина, поле, енергія тощо) здійснюється протягом вивчення всього курсу фізики (7–11 класи). Указані поняття є складними і не можуть бути сформовані і засвоєні учнями у повному обсязі під час певної системи уроків або навіть курсу фізики. Їх формування є метою всіх інших навчальних предметів природничо-наукового циклу.

Аналіз актуальних досліджень. Так, у першому розділі «Починаємо вивчати фізику» відповідно до навчальної програми [7] вводяться початкові уявлення про енергію. Зміст цього поняття повинен розкриватися поступово, із зростанням «поняттєвої бази» (за О. І. Бугайовим) [2]. Саме тому неможливо відразу розпочати з означення енергії як загальної міри руху за будь-яких його перетворень з одного виду в інший. Як справедливо